

Сучасні проблеми пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії

Розглянуті теоретичні та прикладні аспекти реформування пенсійної системи України. Виділено основні завдання та функції багаторівневих систем пенсійного забезпечення. Висвітлені основні параметри пенсійних систем деяких країн світу. Зокрема, надано коротку характеристику пенсійних систем п'ятнадцяти країн світу, з урахуванням конкретного віку осіб, що виходять на пенсію. Проаналізовано досвід функціонування пенсійного забезпечення США та Швеції. Досліджені переваги і недоліки пенсійних систем різних країн світу і можливості використання зарубіжного досвіду при реформуванні пенсійного забезпечення в Україні.

Ключові слова: пенсійна реформа, пенсійна система, багаторівневі системи пенсійного забезпечення, параметри пенсійних систем, пенсійний вік.

I.С. МИРОШНИЧЕНКО

(Кіровоградський національний технічний університет, г. Кіровоград, Україна)

Современные проблемы пенсионного обеспечения: зарубежный опыт и отечественные реалии

Рассмотрены теоретические и прикладные аспекты реформирования пенсионной системы Украины. Выделены основные задания и функции многоуровневых систем пенсионного обеспечения. Освещены основные параметры пенсионных систем некоторых стран мира. В частности, предоставлена короткая характеристика пенсионных систем пятнадцати стран мира, с учетом конкретного возраста лиц, которые выходят на пенсию. Проанализирован опыт функционирования пенсионного обеспечения США и Швеции. Исследованы преимущества и недостатки пенсионных систем разных стран мира и возможности использования зарубежного опыта при реформировании пенсионного обеспечения в Украине.

Ключевые слова: пенсионная реформа, пенсионная система, многоуровневые системы пенсионного обеспечения, параметры пенсионных систем, пенсионный возраст.

I.S. MIROSHNYCHENKO

(Kirovograd National Technical University, Kirovograd, Ukraine)

Current Problems of Retirement Benefit Scheme: Foreign Experience and Home Realities

The theoretical and practical aspects of pension system reformation in Ukraine have been considered in the article. The basic tasks and functions of the pension insurance multi-level systems have been singled out. The basic parameters of some world's pension systems have been observed. In particular, the brief characteristic of pension systems in fifteen countries of the world is given regarding the certain retirement age. The experience of pension insurance in the USA and Sweden is analyzed. The advantages and disadvantages of different world's pension systems and the possibilities of using foreign experience in the reformation of the pension system in Ukraine have been researched.

Keywords: pension reform, pension system, multilevel systems of the staff retirement plan, parameters of the pension systems, retirement age.

Постановка проблеми. Пенсійне забезпечення у будь-якій державі є найважливішою складовою добробуту громадян, яке є проявом бажання країни підтримувати тих, хто віддав суспільству працю, інтелект, здоров'я. Сучасні проблеми природного

відтворення населення, зокрема прогресуюче старіння, спостерігаються у багатьох країнах світу. За таких обставин існуючі світові системи пенсійного забезпечення потребують певних реформуваль. Пенсійна система України не є винятком, сьогодні

проблема її реформування особливо актуальна в нашій державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання теорії та практики пенсійного забезпечення не є новими, вони були та є об'єктом дослідження широкого кола багатьох вітчизняних та закордонних дослідників, зокрема Д. Богині, П. Болле, М. Вінера, Е. Джеймса, Е. Ендрюса, М. Ісаєва, Д. Клейна, Н. Коробенко, Е. Лібанової, В. Мітчела, В. Новікова, В. Роїка, Ю. Саєнка, М. Семікіної, Л. Сичової, В. Хіжного, В. Шахова, В. Шерстньова, В. Яценко та інші.

Теоретико-методологічні аспекти реформування пенсійної системи змістовно представлені в працях А. Бахмача, О. Гладчук, В. Дороганя, Т. Кір'ян, Г. Ковальської, А. Кузнецової, О. Макарової, А. Нечай, С. Печери, Л. Ричика, Т. Сальникової.

Слід також зазначити, що багато вчених присвятило свої дослідження проблемам функціонування тривірневої системи пенсійного забезпечення, а саме: С. Березіна, Б. Зайчук, О. Зарудний, В. Лукович, Л. Миргородська, Л. Ткаченко та інші.

Однак навіть за наявності великої кількості конструктивних думок, слухних пропозицій, висновків і узагальнень визначена проблематика не має повного вирішення, тому реформування пенсійного забезпечення в Україні потребує подальшого детального вивчення.

Метою статті стало вивчення сучасних теоретичних та прикладних аспектів реформування пенсійного забезпечення в Україні. Для досягнення поставленої мети були визначені та розв'язані такі завдання:

- визначено та узагальнено основні параметри пенсійних систем деяких країн світу;
- виділено основні завдання та функції багаторівневих систем пенсійного забезпечення;
- наголошено на потребі використання зарубіжного досвіду при реформуванні пенсійного забезпечення в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Пенсійне забезпечення в Україні є державною системою, яка є основною складовою системи соціального захисту населення. Головним елементом сучасної української пенсійної системи є загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [1]. Головне завдання цього страхування - підтримка матеріального добробуту громадян та їх сімей при виході на пенсію за віком, за інвалідністю чи в разі втрати годувальника. Великої уваги потребує сучасне реформування української пенсійної системи, яке розпочалося у 2004 році. Головною ідеєю цієї реформи є участь громадянина в системі пенсійного забезпечення, в разі чого частина відповідальності перекладається з держави саме на нього.

Так, перший рівень пенсійної системи становить державна пенсія, тобто та, яка формується залежно від трудового стажу та сплачених до Пенсійного фонду страхових внесків, тобто солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Другий рівень - загальнообов'язкова накопичувальна система. Суть її в тому, що всі громадяни в обов'язковому порядку сплачуватимуть внески із зарплати, у підсумку це формуватиме для кожного працівника своєрідний депозит. Людина у такий спосіб заощаджує кошти, їх обліковують на її особистому рахунку, на них нараховують відсотки і, коли працівник досягне пенсійного віку, із цієї системи буде отримувати ще одну частину пенсії. Так, при виході на пенсію громадяни будуть одержувати виплати, розмір яких буде залежати від суми коштів, акумульованих на персональному рахунку, разом із виплатами із солідарної системи.

І, нарешті, недержавне пенсійне забезпечення знаходиться на третьому рівні. У зв'язку з цим з'являться недержавні пенсійні фонди, які матимуть з населенням договірні відносини з приводу сплати внесків [2]. А в подальшому будуть виплачувати заздалегідь обумовлену суму протягом певного часу із особистого пенсійного рахунку громадянина.

На основі ретроспективного аналізу вітчизняного й закордонного досвіду та проведеного власного дослідження щодо побудови та функціонування світових пенсійних систем сформовано табл. 1, в якій узагальнено характерні особливості пенсійних систем різних країн світу.

Так, за наведеними даними, в більшості розвинутих країн світу функціонує саме тривірнева пенсійна система. Наприклад, пенсійна система США є досить привабливою, і деякі її елементи могли б бути запроваджені і у нашій країні. У США функціонують як державна, так і приватна пенсійні системи [8]. Завдяки цьому американці можуть забезпечити собі не одну, а три пенсії: державну, приватно-колективну за місцем роботи та приватно-індивідуальну шляхом відкриття особистого пенсійного рахунку.

Але є і певні недоліки, які досить суттєво змінюють ситуацію. По-перше, американські пенсіонери виходять на заслужений відпочинок пізніше, ніж українці. По-друге, державна пенсія зовсім не гарантує безтурботного життя, ідея державної пенсії – уберегти людей від бідності, а не покрити всі їх потреби. Американцям доводиться брати частину заощаджень у свої руки, відкладати гроші на приватну пенсію та освоювати основи інвестування. Але, як засвідчує професор університету Джорджа Вашингтона Анна Марія Лусарді, американці насправді майже нічого не знають про інвестування, а криза лише зробила цю проблему очевидною [4]. По-третє, дуже багато проблем з приватними пенсійними фондами, в яких заощаджені американцями гроші знаходяться не в повній безпеці [7]. Інфляція та криза також відіграють велику роль, багато громадян переводять гроші в цінні папери, але для багатьох ця гра на біржі закінчується фіаско [9]. І досить реально, що саме з цими проблемами зіткнуться і наші майбутні українські пенсіонери при запровадженні такої пенсійної системи.

Фінанси та оподаткування

Досвід функціонування пенсійного забезпечення у Швеції теж досить привабливий для нашої держави саме тим, що пенсія складається з трьох частин:

1) умовно-накопичувальної, тобто пенсії від доходів;

2) накопичувальної або пенсії від преміальних фондів;

3) гарантованої державою [5].

Таблиця 1

Основні параметри пенсійних систем деяких країн світу*

Країна	Вік виходу на пенсію, (вік виходу на пенсію в майбутньому), роки		Коротка характеристика пенсійної системи
	чоловіки	жінки	
Австрія	65	60	державна пенсія; накопичувальна професійна пенсійна система; приватна пенсійна система
Болгарія	63	59,5 (60)	солідарна пенсійна система, накопичувальна пенсійна система, добровільне недержавне пенсійне забезпечення
Великобританія	65 (68)	60 (68)	базова державна пенсія, додаткова державна пенсія і пенсійні заощадження населення
Італія	62	57	державна пенсія; накопичувальна професійна пенсійна система; приватна пенсійна система
Нідерланди	65	65	соціальна пенсія (базова державна), пенсія роботодавця й індивідуальне пенсійне накопичення
Німеччина	65 (67)	65 (67)	державна пенсія; накопичувальна професійна пенсійна система; приватна пенсійна система
Польща	65 (67)	60 (67)	обов'язкова солідарна система; обов'язкова накопичувальна система; добровільне недержавне пенсійне забезпечення
Республіка Білорусь	60	55	соціальна пенсія (пенсія, що виплачується за рахунок коштів державного бюджету особам, що не отримали права на пенсію в системі державного соціального (пенсійного) страхування); трудова (страхова) пенсія; додаткова недержавна пенсія
Республіка Казахстан	63	58	поєднання солідарної і накопичувальної системи
Росія	60	55	базова пенсія для всіх громадян, що мають мінімальний стаж роботи 5 років, гарантує держава; страхова та накопичувальна пенсія
США	65	65	державна пенсія, приватна колективна за місцем роботи і приватна індивідуальна шляхом відкриття особистого пенсійного рахунку
Франція	60	60	державна пенсія; накопичувальна професійна пенсійна система; приватна пенсійна система
Швеція	65	65	національна базова пенсія з невеликим додатковим компонентом (національна додаткова пенсія), квазі-обов'язкові професійні схеми, анюїтети страхових компаній, індивідуальні пенсійні ощадні рахунки та інші види приватних заощаджень
Угорщина	62	62	солідарна пенсійна система; обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування; добровільне недержавне пенсійне забезпечення
Японія	65	65	базова пенсія (її виплачують усім громадянам по досягненні пенсійного віку незалежно від того, працювали вони чи ні) і трудова пенсія

*Джерело: [3], [6]

Розмір умовно-накопичувальної пенсії прямо залежить від заробітної плати працівника, який сплачує внески у визначених відсотках від отриманих доходів. З цих внесків складаються умовні накопичення громадян, але накопичуються не живі гроші, а зобов'язання. Умовні накопичення індексуються з урахуванням темпів зростання заробітної плати та демографічної ситуації в країні. Розмір пенсії визначається на підставі умовних накопичень і очікуваної тривалості життя. Вік, після якого дозволена виплата цієї пенсії, – 61 рік, але її можна оформляти і пізніше, що дозволить в подальшому збільшити пенсійні виплати близько

10 % за кожен рік, що громадянин пропрацював, після визначеного віку.

Накопичувальна пенсія теж залежить від заробітної плати працівника, який відраховує певні відсотки від заробітної плати на індивідуальний пенсійний рахунок. Відмінність від попередньої складової полягає у тому, що на рахунках розміщуються реальні гроші, якими управляють пенсійні фонди, інвестуючи їх з використанням ринкових механізмів. Виплата такої пенсії може починатися після того, як громадянина виповниться 61 рік. До речі, роботодавці відраховують пенсійні платежі в розмірі 18,5 %, з них 16 % йде на

формування розподільної пенсії, а останні 2,5 % – на накопичувальний рахунок.

Гарантована пенсія виплачується тим громадянам, які отримують неістотну умовно-накопичувальну й накопичувальну пенсію або зовсім їх не отримують, тобто це допомога, яка призначається громадянину після досягнення 65-річного віку на підставі оцінки коштів для існування. Її розмір залежить від пенсії, прив'язаної до доходу. Якщо пенсія прив'язана до доходу, низька, то співвідношення складе один до одного. Отже, чим вищою буде пенсія від доходу, тим меншою буде гарантована пенсія.

Проведення реформи шведської пенсійної системи передбачало забезпечення її стійкості з фінансової точки зору, прив'язки пенсійних виплат до темпів економічного зростання в країні та налагодження чіткого взаємозв'язку між сумою внесків та розмірами виплат. Однак і в цій моделі є певні недоліки. Так, на думку економіста Ахмада Альваї, розмір пенсії в Швеції залежить не стільки від стажу і заробітку людини, скільки від ситуації на біржах і вдалого розміщення пенсійного капіталу [10].

Слід також зазначити, що у тих громадян, які прожили у Швеції менше сорока років після того, як досягли 25-річного віку, гарантована пенсія, яка фінансується з державного бюджету, буде скорочуватися залежно від терміну проживання в країні. Так, за кожен рік, якого бракує громадянину, розмір гарантованої пенсії зменшується на 1/40. Крім того, глобалізація і пов'язані з нею міграційні процеси теж є серйозними чинниками, які не найкраще впливають на пенсійну систему Швеції.

Виходячи з вищезазначеного, слід окреслити основні складові вітчизняної багаторівневої системи пенсійного забезпечення. У зв'язку з цим доречно виділити її цілі, завдання та функції, а також критерії оцінки діяльності.

Головною метою багаторівневої системи пенсійного забезпечення є створення для громадян оптимальних умов для можливості накопичення максимального розміру пенсії, виходячи із власних доходів, при одночасній підтримці держави щодо гарантованих мінімальних пенсійних виплат, які б забезпечували сталий рівень життя на довгострокову перспективу.

Відповідно до означеної мети слід розв'язати такі завдання:

- продовжити реформування у сфері пенсійного забезпечення та прискорити запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи;

- підвищити стандарти життя та соціальний захист осіб похилого віку шляхом ведення індивідуального (персоніфікованого) обліку в системі пенсійного страхування;

- продовжити роз'яснювальну роботу щодо усвідомлення громадянами необхідності особистого контролю за процесом накопичення власних пенсійних коштів, що дозволить моделювати структуру власного пенсійного капіталу, впливати на обсяги особистих пенсійних накопичень, які в майбутньому визначатимуть суму пенсійних виплат;

- вивчати та узагальнювати світовий досвід функціонування багаторівневих систем пенсійного забезпечення та заохочувати координаторів їх діяльності, повноважних представників та потенційних інвесторів до організації міжнародного співробітництва у сфері пенсійного забезпечення;

- затвердити конкретний перелік обмежень інвестиційної діяльності з пенсійними активами, посилити відповідальність за порушення пенсійного законодавства та збільшити повноваження й відповідальність органів державного регулювання і нагляду у сфері накопичувального пенсійного забезпечення.

На підставі вищезазначеного пропонується розглянути основні функції багаторівневої системи пенсійного забезпечення, які полягають в такому:

- дозволяє розподіляти ризики між її складовими, що забезпечує фінансову стабільність пенсійної системи та захищає накопичені кошти від подальшого абсолютного чи відносного знецінення;

- захищає від бідності при настанні старості та гарантує певний рівень доходу після завершення трудової діяльності;

- заохочує громадян до заощадження коштів на старість та продовження періоду трудового життя, що в подальшому вплине на підвищення розміру пенсії;

- стабілізує пенсійну систему, забезпечує бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду та гарантує пенсійні виплати на довгострокову перспективу;

- підвищує зацікавленість громадян в отриманні легальної заробітної плати та повній сплаті внесків, що призведе до зниження рівня тінізації економіки країни.

Одною з головних нерозв'язаних задач щодо виміру ефективності діяльності багаторівневої системи пенсійного забезпечення є виокремлення конкретних і дійових критеріїв її оцінки. Така оціночна система має не тільки відображати реальний стан та ефективність діяльності багаторівневої системи пенсійного забезпечення, але й повинна надавати інформацію та гарантовану можливість громадянам приймати вірні рішення щодо розміру особистих внесків в недержавні пенсійні фонди, суб'єктів довгострокових інвестувань, захисту пенсійних накопичень, зокрема від інфляційного знецінення пенсійних активів, обсягу та тривалості майбутніх пенсійних виплат тощо.

Висновки з проведеного дослідження полягають у наступному:

- глобалізація внесла фундаментальні зміни в процес формування доходів різних держав, зокрема, податкових систем країн світу, які поки що мають різну структуру. Все це в рівній мірі відноситься і до сфери пенсійного забезпечення. Тому головними завданнями сьогодення є збалансованість національних пенсійних систем. Для цього у світовій практиці дедалі ширше застосовуються багаторівневі системи пенсійного забезпечення;

- пенсійні системи жодної країни світу не залишились стійкими до економічної кризи, що

Фінанси та оподаткування

значно підсилило загрозу фінансовій безпеці їх держав. Тому питання про реформування національних пенсійних систем стоїть на порядку денному практично кожного уряду держав світу;

- як свідчить світовий досвід, на відміну від розподільчих пенсійних систем, солідарні та накопичувальні пенсійні системи більш вразливі перед негативними явищами в економіці, зокрема, світовими економічними кризами;

- одним із головних державних пріоритетів сьогодення є проблема збереження пенсійних накопичень. У зв'язку з цим постає актуальна задача щодо розробки та запровадження системи заходів, які будуть нейтралізувати, чи, принаймні, мінімізують втрати пенсіонерів у майбутньому;

- назріла нагальна потреба у проведенні широкомасштабної роз'яснювальної кампанії серед всіх верств населення країни щодо цілей реформування вітчизняної податкової системи.

Усі вищезазначені заходи, в першу чергу, потребують удосконалення існуючого законодавства і не лише у галузі цивільного, фінансового та податкового права. Повинна відбутися складна перебудова та зміна у психології й ментальності населення щодо самостійного забезпечення власної гідної старості. Цей процес занадто складний, неоднозначний та вразливий, як для окремого громадянина, так і для держави в цілому.

Таким чином, можна окреслити перспективи подальших досліджень, які пов'язані з вирішенням проблем реформування пенсійного забезпечення в Україні, а саме: реформа пенсійної системи потребує нових методологічних підходів до її розробки та впровадження в практику роботи відповідних державних органів, які в сукупності повинні вирішити структурні проблеми вітчизняної пенсійної системи та забезпечити баланс, який дозволяв би на гідному рівні забезпечувати українських пенсіонерів.

4 Список використаних джерел

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-

IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

2. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

3. Дедалі більше країн схиляються до підвищення пенсійного віку // Міжнародний пенсійний вісник. - Лютий 2010. - № 14. - С. 1-2.

4. Дмитроченко Наталія Державна пенсія у США не гарантує безтурботного життя пенсіонерам // Голос Америки. Вівторок, 05 липня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.voanews.com/ukrainian/news/usa/US-Retirees-07-05-2011-125023144.html>.

5. Мудролюбова Наталія Північноєвропейський досвід соціальної держави на прикладі Королівства Швеції // Журнал «Віче» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/843/>.

6. Огляд світового досвіду запровадження пенсійних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish>.

7. США: Держава підготує пенсійні фонди вкладати кошти у проблемні банки // Міжнародний пенсійний вісник. - Березень 2010. - № 15. - С. 5.

8. Чихачова Ю. Вивчаємо досвід розвитку та функціонування пенсійної системи США. Пенсійна реформа. Міжнародний досвід / Ю.С. Чихачова // Вісник Пенсійного фонду України. – 2006. - № 1. - С. 12-13.

9. Маммедли Али Десять вещей, о которых экономисты предпочитают помалкивать [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://agent.privatbank.ua/blogs/post/8323/>.

10. Пенсионная система Швеции зависит от ситуации на биржах и удачного размещения капитала. Агентство SKP News - специально для «КП» в Северной Европе» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kompravda.eu/online/news/951929/>.